

connexions

Franquisme i democràcia: el binomi (im)possible de la Transició

vista prèvia >

L'actual nacionalisme espanyol ha convertit la Constitució en un mite fundacional, ha certificat l'abandonament de la sobirania popular com a font de legitimació i ha refermat l'origen castellà d'Espanya negant —i combatent— el caràcter plurinacional de l'Estat. La Transició, el moment fundacional glorificat pel nacionalisme espanyol, en bona part va ser conduïda pel propi franquisme. Per això no hi va haver un trencament. I per això, l'oligarquia que s'havia beneficiat del Règim, es va poder mantenir en el poder.

Marta Rovira Martínez

Sociòloga

roviramartinez@gmail.com

El nacionalisme espanyol i Catalunya

Liah Greenfeld (1954) va deixar anar un comentari sorprenent a la conferència que va fer al CCCB el 10 d'octubre de 2016. En resposta a una pregunta sobre el conflicte entre Catalunya i l'Estat espanyol, Greenfeld va explicar que segons la seva interpretació del nacionalisme, no havia existit pròpiament un nacionalisme espanyol. És a dir, no hi havia hagut un projecte nacionalitzador i modernitzador que hagués influït en la socialització dels habitants del seu territori fins al punt de convertir-los en ciutadans amb un sentiment nacional compartit. Posteriorment confirmava aquesta mateixa idea en una entrevista,¹ on afirmava que «el nacionalisme espanyol no existeix. És un marc imperial, basat en valors acceptats per tothom: la democràcia, la solidaritat... però sense consciència nacional». Podríem dir, doncs, que en el cas espanyol, hi ha una consciència imperial del poder, que no preveu atorgar-lo als ciutadans per convertir-los en el subjecte polític, és a dir,

en la «nació». En la tesi de la vinculació que fa Greenfeld entre nacionalisme i democràcia, podem estar d'acord amb la idea que no ha existit un projecte nacionalista espanyol.

Tanmateix, si fem cas de l'important estudi que va realitzar Antoni Simon (1956) sobre la formació dels nacionalismes català i espanyol a l'època moderna,² podem conèixer com en el transcurs dels segles XVI i XVII la conformació de l'Estat espanyol es produeix sobre la base de l'enfrontament entre dues identitats, la catalana i l'espanyola. Dos projectes nacionals emergents, amb un passat marcat per les monarquies respectives, que mantenen un conflicte d'identitat; en un cas per a la construcció d'un Estat imperial, en l'altre cas per al manteniment de les Constitucions pròpies.

Per a definir aquest enfrontament entre identitats, Simon empra el concepte de «contraidentitats», que vol expressar la idea que la identitat sobre la que es construeix políticament

l'Estat espanyol, conté un component anticatalà des dels inicis, o en tot cas d'oposició a la possibilitat d'un projecte nacional d'arrel catalana. No és un fet gratuït, sinó producte d'una disputa per a la imposició d'una identitat nacional. En la mesura que l'antiga Corona d'Aragó representa un contrapoder a les ànsies imperials de Castella, esdevé una «contraidentitat», una font d'oposició i de conflicte al projecte espanyol; en definitiva, un entrebanc.

El treball de Simon és important perquè ens ajuda a comprendre també el procés pel qual el projecte nacional espanyol esdevé perfectament excloent respecte dels trets de la cultura catalana i, per tant, un projecte únicament castellà. També ens ajuda a entendre que el procés de construcció d'una identitat nacional catalana no és una cosa de fa quatre dies, sinó que pertany a l'experiència dels habitants de la Corona d'Aragó des de fa uns quants segles. Gràcies a l'ús de les memòries personals com a font de recerca, Simon pot explicar també un altre fet igualment rellevant: com els catalans perceben l'hostilitat de la Corona espanyola a través de l'ocupació constant del

1 GREENFELD, «És impossible que els espanyols us entenguin».

2 SIMON, *Construccions polítiques i identitats nacionals: Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*.

La burgesia catalana va impulsar un projecte nacional espanyol, que va intentar posar al servei d'un Estat imaginari, que inclogués el reconeixement de Catalunya com a subjecte polític

territori per part de les tropes, la política de la Cort de Madrid envers els catalans, així com el propi discurs polític manifestament assimilacionista. Així doncs, la identitat nacional catalana es conforma progressivament com una identitat que resisteix contra el poder de l'Estat.

És en aquest sentit que podríem dir que Greenfeld té raó en el fet que no hi ha un projecte nacional espanyol que construeixi una identitat nacional vinculada a la democràcia. Per Greenfeld és essencial en la construcció de la identitat nacional: la dignificació dels individus a través de la seva apropiació del llegat cultural i dels assoliments «nacionals» compartits, ja sigui un trofeu esportiu, el patrimoni arquitectònic, o la memòria compartida en relació a un passat traumàtic. Però això no passa —o només ho fa parcialment— en el cas dels Països Catalans. Perquè hi ha un altre projecte nacional en curs, prou precari però alhora prou intens com perquè el projecte nacional espanyol es quedi a mig fer i quedi històricament vinculat a la imposició i a la repressió.

En oposició a la imposició i la repressió la idea d'una nació catalana ha

reaparegut en diversos moments de la història. Si el 1714, després de la caiguda de Barcelona en el duríssim setge que va patir durant tretze mesos, s'assenyala com la «fi de la nació catalana»,³ a finals del XIX el catalanisme fa renéixer la identitat nacional a través de la recuperació cultural, el desenvolupament econòmic, l'urbanisme, els moviments de masses... En definitiva, a cavall d'un projecte modernitzador que creixerà enmig de les tensions socials que marquen l'època del desenvolupament industrial.

Per a la burgesia, el catalanisme fou, com va dir l'escriptor Josep Pla (1897-1981),⁴ un moviment moderat i aranzelari. De fet, va ser un projecte nacional que tenia la matriu cultural catalana i el marc polític —nacional— espanyol. Era necessàriament un moviment moderat per a una classe social que buscava liderar el procés de modernització de la societat. Per assolir-lo havia de transformar «Espanya», però no en posseïa la legitimitat «ètnica», ni hi podia fer encaixar un projecte cultural de matriu no castellana.

Francesc Cambó (1876-1947) va ser el màxim exponent d'aquest desentendre entre la capacitat per imaginar un projecte nacional espanyol i la incapacitat de dur-lo a terme des de Catalunya. Un Cambó que sí va ser capaç, com el conjunt de la burgesia catalana, de plantejar la creació d'estructures culturals i de país a Catalunya, situant les bases d'un projecte i d'una política «nacional», que va culminar amb la creació de la Mancomunitat el 1914. La contradicció va perseguir el catalanisme burgès fins al final del pujolisme. Jordi Pujol (1930) va impulsar la idea d'un projecte polític català explícitament «nacional», sense abandonar la idea de fer política des de l'Estat espanyol.

Però el projecte nacional català no era una propietat exclusiva de la burgesia, sinó que tenia en les classes populars una gran força mobilitzadora, que incidia clarament en la incorporació d'un component crític en la conformació de la pròpia identitat nacional.⁵ Com va dir Pla en un dels seus articles de joventut, «La bur-

3 SANPERE, *Fin de la nación catalana*.

4 PLA, *Prosperitat i rauxa de Catalunya*.

5 ANGUERA, *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)*; i TERMES, *El nacionalisme català, problemes d'interpretació*.

El franquisme va tenir un efecte deslegitimador sobre el nacionalisme espanyol, ja que com a reacció, va servir com a catalitzador del sentiment nacional basc i català

gesia ha creat el nostre moviment; ja ha fet prou». ⁶ La burgesia va crear les condicions per a un projecte nacional, però no va posar-lo al servei d'un projecte sobiranista, sinó que va intentar fins al final —i podríem dir que encara ara intenta— posar-lo al servei d'un Estat espanyol «imaginari», que inclogués el reconeixement de Catalunya com a subjecte polític.

El nacionalisme espanyol i la Transició

La dictadura franquista ha determinat el desenvolupament dels dos projectes nacionals enfrontats. Per un costat, un nacionalisme espanyol que tenia com a font de legitimitat el poder —absolut— de l'Estat i que es remetia al passat imperial com a font històricoromàntica de seducció. I per l'altre costat, un sentiment nacional català que va créixer a contrapeu de la repressió.

El franquisme va tenir un efecte deslegitimador sobre el nacionalisme espanyol, ja que en un moviment de reacció, va tenir com a conseqüència

la catalització del sentiment nacional basc i català. Un sentiment nacional que es reforçava precisament contra la dictadura. Però només en aquells sectors més resistents. Per això en el moment de la Transició, el catalanisme —i el dret a l'autodeterminació— forma part de les reivindicacions assumides transversalment pels moviments socials, sindicals i polítiques a favor de la democràcia.

Però cal reconèixer, alhora, que el franquisme va desenvolupar una política de «nacionalització» sense precedents gràcies a una forta repressió i a l'eliminació de facto dels seus adversaris. La dictadura va desenvolupar un discurs potent d'exaltació de «l'Espanya Imperial», que els primers anys del franquisme es legitimava a través de la victòria a la Guerra Civil i que es va transformar després en un discurs basat en el creixement econòmic —*desarrollismo*— i l'estabilitat —*25 años de paz*. Dos conceptes que la Transició heretarà com a valors intocables de la política: creixement econòmic i estabilitat. De fet, els valors que sostenen les democràcies avançades. Però el franquisme era una dictadura i no podia legitimar un projecte

d'identitat nacional espanyola sense llibertat —democràcia— i sense situar-se en una modernitat avançada, semblant a la que projectaven els països europeus de més al nord. Aquests són els aspectes que la Transició sí que podia aportar.

En aquest sentit, la Transició espanyola representa l'intent més reeixit de construir un nacionalisme espanyol modern. Un impuls que accentuarà el PSOE, liderat per un jove i carismàtic Felipe González (1942), amb un projecte de regeneració nacional ben clar. Així doncs, la «democràcia» sorgida de la Transició ha estat la base legitimadora més sòlida d'aquest nacionalisme espanyol de nou encuny, que va néixer amb el control dels mitjans de comunicació de masses i la ràpida propagació dels missatges polítics a través de la televisió. En primer lloc, a través del binomi Joan Carles I (1938) – Adolfo Suárez (1932-2014) i després gràcies al carisma de González i d'Alfonso Guerra (1940), que van representar un rol essencial en la construcció de la imatge de «modernitat» en el nou sistema polític espanyol. Una imatge que no es corresponia necessàriament a un projecte de modernització

⁶ PLA, «Catalanisme i burgesia».

La Transició representa l'intent més reeixit de construir un nacionalisme espanyol modern fonamentant-lo en la Constitució, el creixement econòmic i l'estabilitat

real en tots els aspectes i en tots els àmbits del sistema polític, però que permetia imaginar —i simbolitzava— un procés de canvi accelerat cap a una nació moderna.

Quan s'acaba la dictadura?

La paradoxa de la Transició és que, sense condemnar el franquisme —un fet que encara no s'ha produït— s'estableix com un «moment fundacional», en què actuen com a relat alguns dels elements que conformen el discurs clàssic del *nation building*,⁷ a partir d'un programa d'actuació en què l'Estat s'identifica amb la nació, identificant com a tal el conjunt dels ciutadans de ple dret que la conformen. «Així, la necessitat que l'Estat hagi d'apel·lar a la població del seu territori en tant que nació per poder desenvolupar una ciutadania consistent esdevindrà un dels fonaments normatius dels processos de construcció nacional».⁸ L'expectativa del canvi cap a la democràcia sense trencar amb

l'estabilitat franquista va servir per apuntalar el discurs de l'Estat, que va controlar —malgrat la capacitat de mobilització de la ciutadania, l'oposició dels partits polítics anti-franquistes i les nombroses vagues obreres— el discurs públic a través de la televisió i del control del poder.

Després del referèndum per a la reforma política de 1976, un cop el govern de Suárez, nomenat per a conduir la Transició, havia obtingut la primera victòria clara, l'oposició va cedir i va acceptar el marc de la negociació establert des de l'Estat. El «consens» esdevindria, així, com una de les peces fonamentals del nou paradigma polític, i el talismà discursiu per a donar legitimitat al procés de Transició, gràcies al qual tots els tòpics que el franquisme havia refermat per a legitimar-se es mantenien com a antídots contra una ruptura democràtica crítica amb la mateixa Dictadura. «Evitar una nova Guerra Civil» es va convertir en el mantra de la Transició. No ho va ser la idea d'«evitar una nova dictadura».

A Catalunya, el procés de la Transició despertà unes expectatives que es veieren reflectides en una

àmplia mobilització ciutadana. Les iniciatives que sorgiren de la societat civil, —com el mateix Congrés de Cultura Catalana (1975-1977)—⁹ donen compte de la capacitat que aquesta tenia per posar en escac el sistema polític. Malgrat això, el discurs, la creació del relat sobre el mateix procés polític, quedà dominada per les estructures de l'Estat i pel protagonisme dels líders polítics, que van negociar a porta tancada, per després difondre els acords fonamentals de la Transició —com van ser els Pactes de la Moncloa i la Constitució— a la televisió com si es tractés d'una elecció papal.

En el relat espanyol de la Transició que predomina fins a finals del segle XX no hi trobem la societat civil catalana, que tan es va mobilitzar i que tan important va ser per recuperar la llengua, la cultura i les institucions del país. Com a exemple, durant els anys 1990 Televisió Espanyola va emetre una sèrie documental per explicar el període de la Transició on tot el mèrit és degut als líders

7 Concepte desenvolupat pel filòsof, antropòleg i sociòleg Ernest Gellner (1925-1995).

8 SERRANO, *De la nació a l'estat*.

9 El Congrés de Cultura Catalana va ser impulsat per la societat civil, el marc de debat on es va plantejar el model de país que es volia per a Catalunya per encarar l'etapa post dictadura.

El «consens» esdevé una de les peces fonamentals per a donar legitimitat al procés de Transició i es converteix en l'antídot contra una ruptura democràtica

polítics que van negociar els termes del pacte. «*Si se hace bien, el proceso de marcha hacia una democracia se podrá ir recorriendo con mil prudencias, con mil escollos, amarrándose bien a la legalidad, pero se podrá intentar recorrer. Si la elección es equivocada, ese proceso de reforma puede quedar abortado desde el inicio y es seguro que la agitación social que va a estallar en la calle de la mano de la oposición democrática puede acabar provocando una respuesta de los duros del franquismo y desembocar en un auténtico enfrentamiento en el país*». ¹⁰ Els perills, com hem dit: «l'agitació social» (*sic*) i els «durs» del franquisme, malgrat que s'obvia que alguns d'aquests durs formaven part de les elits negociadores com ara Manuel Fraga (1922-2012), Rodolfo Martín Villa (1934)...

Així doncs, la nova nació espanyola del 1976 neix reivindicant no pas la llibertat dels ciutadans, sinó la necessitat que aquests acceptin les regles del joc sense qüestionar-les. Tal com ha explicat Guillem Martínez

(1965) al llibre col·lectiu *CT o la Cultura de la Transición*, la Transició crea una cultura política que desposseeix els ciutadans de la principal virtut de la democràcia, a saber, la llibertat per decidir políticament. «*En un proceso de democratización inestable, en el que al parecer primó como valor la estabilidad por encima de la democratización, las izquierdas aportaron su cuota de estabilidad: la desactivación de la cultura*». ¹¹ Però el més important és assenyalar com la cultura de la Transició desenvolupa un discurs, un cànon de pensament, que ho impregna tot. Així, la vigilància que s'exerceix durant la Transició per tal que res «desestabilitzi el procés», esdevé part de l'ADN del sistema polític que en sorgeix. De manera que l'estabilitat es convertirà en una mena de vaca sagrada, per damunt de la democràcia mateixa.

Una nació sense ciutadans

La paradoxa d'aquest «moment fundacional» és que va recollir l'herència franquista sense condemnar-la, integrant-la en el propi relat de la Transi-

ció i, en el millor dels casos, com un «mal necessari». Que el franquisme va portar «estabilitat» i «desenvolupament econòmic» són dos tòpics —o mites, si es vol— que encara ara no s'han desmentit en el discurs oficial sobre el passat recent de l'Estat. Com també ho és que la Transició va abeurar-se en el discurs del franquisme sobre la Guerra Civil. Com a resultat, la nova democràcia naixia sense preguntar-se per què era necessària, sinó en com era viable.

És així com la Transició, moment fundacional del nacionalisme espanyol al segle XX, dona llum a un projecte nacional en el qual la democràcia ha de funcionar en uns límits ben estrets. En primer lloc, per tal de sostenir la legitimitat d'una Dictadura que els successius governs espanyols no han gosat condemnar i que no ha estat desmuntada, peça a peça, per tal de buidar les institucions de les rèmores del passat que encara hi queden, des de dins del sistema judicial fins a símbols tan intolerables com *El valle de los caídos*. En realitat, no podem posar una data a la fi del franquisme ni tampoc identificar un moment concret per al naixement de la democràcia espanyola actual,

¹⁰ Sèrie documental «La Transición» emesa per TVE el 1995, i narrada per la periodista Victoria Prego (1948).

¹¹ MARTINEZ, *CT o la Cultura de la Transición*.

El discurs dominant de la Transició assenyala com a perill no pas el «búnquer» franquista, sinó la «desestabilitzadora» mobilització ciutadana i les reivindicacions dels partits d'esquerres

com sí que ho poden dir, per exemple, els portuguesos. Neix amb la Llei per a la reforma política del 1976? Neix amb les primeres eleccions «democràtiques» del 1977? Amb l'aprovació de la Constitució el 1978? Amb el canvi polític produït per la victòria del PSOE el 1982, després de l'intent de cop d'Estat del 1981 i pocs dies després que s'avortés el darrer intent colpista conegut de la recent història espanyola durant l'octubre del 1982? I en segon lloc, alguns polítics provinents del règim franquista arriben a afirmar que la democratització de l'Estat comença abans de la mort de Franco, perquè ells ja hi feien plans o perquè Franco ja ho havia previst —es poden consultar les memòries de Fraga, Martín Villa, Leopoldo Calvo Sotelo (1926-2008), entre d'altres, com a mostres d'aquesta mena de discurs.

El cert és que no hi ha oficialment, per part de l'Estat espanyol, una línia de ruptura que legítimi el nou sistema democràtic com a contrapunt, com a negació o com a superació de la dictadura. «[...] durante la transición nunca se llega a producir una auténtica ruptura democrática, un corte histórico significativo con el régimen del Caudillo.

*En ningún momento se aborda la depuración del aparato del Estado. Políticos que desarrollaron una carrera muy notoria durante la dictadura son los encargados de dirigir el cambio. Y en ese proceso de adaptación de las estructuras franquistas a los nuevos tiempos, policías, jueces y militares continúan siendo los mismos».*¹² Per això, no és estrany que la política espanyola trobi en el discurs de la negació del conflicte el seu principal atot, la seva principal eina de prescripció d'una fórmula democràtica limitada.

La condemna al conflicte, fins i tot ideològic, trobarà també una certa legitimitat en la continuïtat de la lluita armada al País Basc, que servirà per assimilar conflicte nacional i terrorisme. Com si no n'hi hagués hagut cap altre durant la Transició, com si no hagués existit el GRAPO,¹³ o les morts a mans de la policia.¹⁴ El conflicte serà vist com a sinònim de Guerra Civil, com a perill per a l'estabilitat del sistema polític. I finalment,

12 GRIMALDOS, *La sombra de Franco en la Transición*.

13 Grupos de Resistencia Antifascista Primero de Octubre, grup terrorista espanyol format el 1975.

14 PONS, *Los años oscuros de la transición española. La crónica negra de 1975 a 1985*.

s'acabarà assimilant el concepte de «democràcia» a la del compliment de la Llei. L'ofensiva discursiva que vivim actualment en aquest sentit no és nova i es remunta als anys de la Transició, quan l'adjectiu de «democràtic» només era una forma de legitimació banal d'un procés controlat des de les estructures de l'Estat i sense gaire transparència.

És així com el nou nacionalisme espanyol sorgit de la Transició pren com a bandera la Constitució, la Llei, com a tòtem legitimador de la «democràcia», tal com explica Jordi Muñoz (1979) a la seva tesi doctoral.¹⁵ Aquest nou nacionalisme és el més transversal que ha sorgit a l'Estat espanyol i penetra en tot el sistema polític, llevat dels sectors que se'n senten exclosos: el nacionalisme basc i el catalanisme, principalment, però també l'esquerra representada per IU, que queda minoritzada en l'arc parlamentari espanyol a causa del sistema electoral. A la sortida de la Transició, com explica Muñoz, la forta oposició entre

15 MUÑOZ, *La construcción política de la identidad española: ¿del nacionalcatolicismo al patriotismo democrático?*

El PSOE, amb la promesa del canvi, va representar l'intent més important de regeneració del nacionalisme espanyol en l'era contemporània

dretes i esquerres, entre franquistes i antifranquistes, encara situava el nacionalisme espanyol en una posició molt escorçada cap a la dreta, marcada per l'herència del franquisme i abanderada pels partits que acumulaven excàrrecs franquistes entre els seus representants.

Però, després dels governs del PSOE entre 1982 i 1996, en què els socialistes protagonitzen una reeixida política nacional, la identificació del nacionalisme espanyol amb el franquisme va perdre pes i es va tornar més transversal. El PSOE, amb la promesa del canvi, va representar l'intent més important de regeneració del nacionalisme espanyol en l'era contemporània. Un *aggiornamento* que va convertir el patriotisme espanyol en un model extraordinàriament sincrètic: una modernització amb tocs de «socialisme» pràctic, a espatlles de l'herència franquista. El PSOE no es va proposar ni recuperar el referent simbòlic de la República ni emprendre un projecte de nova cultura política. Malgrat l'hegemonia que en un cert període va protagonitzar, l'esquerra va quedar estancada en la política de tempteig de la Transició. Només en aquest context es pot

entendre el gran calat social d'una proposta com la de José María Aznar (1953), que recupera fàcilment el pòsit d'un nacionalisme que no ha renegat mai del tot del seu passat imperial i dictatorial. El nou nacionalisme espanyol promogut des de la FAES¹⁶ és tan constitucionalista, perquè per ser-ho no cal condemnar la Dictadura. Aquest neonacionalcatolicisme no només pren la Constitució com a referent sagrat, sinó que la converteix, en una carambola paradoxal, en la principal arma legitimadora d'una política clarament regressiva pel que fa al procés de descentralització de l'Estat. Si l'esperança del pujolisme havia estat anar fent camí mentre ens allunyàvem del franquisme, el nou nacionalisme espanyol el va fer caure de cop.

Així doncs, 40 anys després, la cultura de la Transició no ha evolucionat, sinó que ha quedat enquistada en un paradigma polític que, tot i les pèrdues de suport, continua sòlid com una pedra. Abans caurà «l'Imperi»

¹⁶ La Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales, creada al 2002, és una fundació que en un inici va operar com a laboratori d'idees del PP, fins que el 2016 va separar-se'n. Actualment està presidida per José María Aznar.

i perdrà les seves «colònies», que oferir una *devolution* als ciutadans a través d'una reforma política que obri la porta a una democràcia més sòlida des del punt de vista dels drets i les llibertats. Malauradament, el context internacional ha fet emergir un nou populisme que pretén imposar precisament la pèrdua de llibertats amb l'excusa de la necessitat de tenir més seguretat. Una societat més tancada i més rígida amb l'excusa del terrorisme, a costa de tancar-se davant les demandes ciutadanes. En el cas de la democràcia espanyola, la sobirania no recau en la ciutadania, perquè recau en la llei, és a dir, la Constitució.

Ser subjecte polític

Ser subjecte polític és, doncs, l'única manera de sortir del parany del sistema polític espanyol. No em refereixo només al cas dels catalans. Per als altres súbdits de la monarquia espanyola, ser subjecte polític, ser ciutadans, vol dir combatre aquest poder encarcerat que s'imposa amb la força d'unes elits intocables. La Transició va significar perdre una oportunitat per donar capacitat per actuar políticament a la gent. Per

El neoneocatolicisme pren la Constitució com a referent sagrat, i la converteix en la principal arma d'una política clarament regressiva sobre la descentralització de l'Estat

als catalans, va representar també perdre la possibilitat de ser reconeguts com a poble, com a subjecte nacional. Prendre el poder de l'Estat espanyol, com predica Podemos, no serà fàcil. Les estructures socials que sostenen aquest poder desigual, més enllà de Madrid i de la perifèria mediterrània, encara trigaran a moure's. Potser caldrà que passi una o dues generacions, que sorgeixin noves elits locals que vegin com Madrid va desposseir la perifèria peninsular de poder, quan s'acabi el miratge d'un tren AVE que només circula en una direcció. O quan els votants de més edat ja no siguin els que van votar la Constitució.

No és fàcil construir un subjecte polític. El nacionalisme, tal com dèiem citant Greenfeld, es basa en la capacitat de proporcionar dignitat a cadascun dels individus que formen part de la nació. Però calen referents simbòlics que els representin. Calen estructures de solidaritat on se sentin inclosos i cohesionats com iguals. Cal un grau necessari d'igualtat per a generar confiança. Tres aspectes que el sistema polític espanyol actual està deixant de proporcionar als catalans. Ni dignitat, ni igualtat ni

confiança, sinó més aviat discriminació fiscal i catalanofòbia.

Ser subjecte nacional, vol dir també ser subjecte de la pròpia memòria. Els manuals d'història de Catalunya parlen cada vegada més de com la societat civil —els sindicats, l'Assemblea de Catalunya...— va intervenir en el decurs de la Transició. Aquesta és una mostra de com la memòria i la condemna dels crims del passat pot servir per a generar noves cultures polítiques, en què s'apoderi els ciutadans com a subjectes de decisió. Encara queda algun llibre en què només es parla de Suárez i el Rei com a factòtums de la Transició. Però és un exemple residual. Per contra, cada vegada hi ha més referents crítics i divergents amb la Transició, tant per assenyalar els nostres franquistes, com per explicar allò que la societat civil va saber fer, des del Congrés de Cultura Catalana fins a l'Assemblea de Catalunya.¹⁷ El moviment independentista actual s'emmiralla clarament en aquest procés crític amb el passat, recupe-

ra com a referent les lluites contra la dictadura i aprofundeix en les contradiccions del sistema polític espanyol: participació ciutadana limitada, manca de confiança en les institucions i hostilitat contra la discrepància.

Per als catalans, valencians i balears la qüestió de la construcció nacional ha estat sempre vinculada a la idea d'una societat civil «substitutòria», malgrat que en qualsevol democràcia la societat civil és intrínseca al mateix sistema de llibertats i de controls públics. Potser la superació del franquisme i de la Transició és això, reconèixer que la pròpia història és la història d'aquesta societat civil; que fer país o fer nació és posar-se a decidir com volem que sigui. Com va passar en el Congrés de Cultura Catalana, on es va imaginar com havia de ser el país que volíem. Primer la societat civil, i després l'Estat. Això és la democràcia. ■

¹⁷ RIERA, *Els catalans de Franco*; MARÍN, *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*; i VILANOVA, *Fer-se franquista: la metamorfosi de Carles Sentís*.

■ Bibliografia

ANGUERA, Pere. *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

DESFOR EDLES, Laura. *Symbols and ritual in the new Spain. The transition to democracy after Franco*. Londres: Cambridge University Press, 1988.

GELLNER, Ernest. *Nacionalisme*. Catarroja: Afers, 1998.

GREENFELD, Liah. *Nationalism and the Mind. Essays on modern culture*. Londres: Oxford, 2006.

GREENFELD, Liah. «Nacionalisme i democràcia» [en línia] Conferència pronunciada al CCCB, el 10 d'octubre de 2016. Disponible a <www.cccb.org>

GREENFELD, Liah. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press, 1992.

GREENFELD, Liah. «És impossible que els espanyols us entenguin» [en línia]. A *Ara*, 16 de gener del 2017. Disponible a <www.ara.cat>.

GRIMALDOS, Alfredo. *La sombra de Franco en la Transición*. Madrid: Oberon, 2004.

MARÍN, Martí. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Barcelona: Editorial Pagès, 2000.

MARTINEZ, Guillem. *CT o la cultura de la transición*. Madrid: Editorial DeBolsillo, 2012.

MUÑOZ, Jordi. *La construcción política de la identidad española: ¿del nacionalcatalocismo al patriotismo democrático?* Madrid: CIS, 2012.

PLA, Josep. «Catalanisme i burgesia», dins *Prosperitat i rauxa de Catalunya*. Barcelona: Destino, 1977.

PONS PRADES, Eduardo. *Los años oscuros de la transición española. La crónica negra de 1975 a 1985*. Barcelona: Belacqua, 2005.

RIERA, Ignasi. *Els catalans de Franco*. Barcelona: Plaza & Janés, 1998.

ROVIRA, Marta. *La Transició franquista*. Barcelona: Pòrtic, 2014.

SANPERE, Salvador. *Fin de la nación catalana*, 1905.

SERRANO, Ivan. *De la nació a l'estat*. Barcelona: Angle Editorial, 2013.

SIMON, Antoni. *Construccions polítiques i identitats nacionals*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2005.

TERMES, Josep. *El nacionalisme català. Problemes d'interpretació*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1974.

VILANOVA, Francesc. *Fer-se franquista: la metamorfosi de Carles Sentís*. Barcelona: Leonard Muntaner, 2014.